

VI.

Tudomány Istennel.

Nagy különbség van a hivatásos tudós tudományos felfogása és közönséges ember ilyenirányú felfogása között. A közönséges ember rendszerint sokkal többet lát a tudományban, inkább hisz abban, mint a tudósok maguk. Általában az a felfogás, hogy a tudomány felmutatott tényei egy olyan világot rajzolnak meg, amelyben erkölcsi eszmények, vallásos vágyak helyett az okság szükségszerű törvényei az uralkodók. Az ember erkölcsi eszményei nem egyebek, mint a környezethez való kényszerű ragaszkodás és így az általános fejlődés törvényével olvad egybe. Az Isten a szoros értelmében vett tudomány számára nem létezik. Nincs szüksége ilyen feltevésekre, vagy ha megjelöl is, valamelyes szerepet számára, rendszeren egyetemes Erőnek nevezi, vagy kijelenti, hogy az, amit sokan Istennek képzelnek, Ismeretlen. Ahogy Spencer H. annak idején, mint egy hithű agnosztikus mondta: »amit tudunk, az tudomány, amit nem tudunk, az Isten.« Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, amit a tudomány mond, hiszen kérdésünk tisztázásánál nagy súlyt helyeztünk arra, hogy a jelen gondolkodását valahogy összhangba hozzuk vallásos nézeteinkkel. Azonban lássuk, mik azok a tények, amelyeket a tudomány felmutat.

A következőkben reá kell mutatnunk arra, hogy a tudományos kutatás valóságos célja kizárja azt, hogy a tudomány az említett végső kérdésekkel kapcsolatban bármilyen döntő, vagy határozott állítást tehessen és meg kell említenünk, hogy ezt a felfogást a jelen elfogúlatlan tudósai is megerősítik.

Kérdezhetné valaki, hogy miért van mégis, hogy sokan a tudománnyal kapcsolatban úgy beszélnek, mint amely az említett végső kérdéseket véglegesen elintézte, mint amely az Istent magát feleslegessé tette. Honnan ez a különös általánosítás? Ennek a ténynek a magyarázata abban rejlik, hogy a tudományok akkor, amikor egyes kérdéseiket tisztázzák, elemzik, sohasem tesznek

említést Istenről s így azt a látszatot keltik, hogy Isten vagy nem létezik, vagy szükségtelen. Az egyetemes okság az el nem pusztuló erő elvei alapján nem maguk az egyes tudósok, hanem más általánosító gondolkodók indítanak el olyan következtetéseket, amelyek állandó táplálékul szolgálnak a nagy közönségnek. A tudományt magyarázó s annak módszereit elemző filozófusok gyakran tudománytalanok s ilyenkor a tudománnyal magával kerülnek leghamarabb ellentétbe, mert a tudomány nemcsak, hogy nem foglalkozik az általános végső kérdések tisztázásával, hanem képtelen is foglalkozni azokkal. Magának a tudománynak is érdeke, hogy a saját területéhez alkalmazkodjék s ne vágjon át abba a csapásba, ahol nemcsak bizonytalan, de egészen lehetetlen az élete.

Minden természettudománynak, természeti, fizikai tárgyak vizsgálása a feladata, olyan tárgyak vizsgálása, amelyek a térben körülöttünk helyezkednek el s amelyekről érzékszerveinkkel tudomást szerezhethetünk; vagy úgy képzeljük, hogy tudomást szerzünk. Ilyen tárgyak a csillagok, a növények, az állatok stb. Minden természettudománynak az a célja, hogy ezeket a dolgokat rendszeresen leírja s az okság törvényei alapján, amennyire teheti, megmagyarázza. A módszere ezeknek a tudományoknak az a módszer, amelyet a logika induktívnek nevez s amely a tapasztalás és megfigyelés tényén alapszik. Ne felejtjük el tehát, hogy ahhoz, hogy a tudomány valamit elhiggyjen, szükséges, hogy a tárgy megfigyelhető, érzékszerveinkkel tapasztalható legyen, tehát szükséges, hogy a fizikai világ ténye legyen. A tudomány módszerei ugyanis csak az ilyen térben elhelyezkedő, mennyiségben, méretekben létező valóságokat tudnak megközelíteni. E világ megismerésének és megközelítésének a vágya hozta létre a tudományokat. Nyilvánvaló tehát, hogy a tudományoknak megvan a maguk zárt világuk, s ha az erkölcsi világrenddel, vagy Istennel kapcsolatban olykor mégis kijelentéseket tesznek, az csak úgy történhetik meg, hogy a maguk jogszerinti határaikat átlépik. Szemléletesen tárja fel ezt a helyzetet egy skót egyetem élettan-tanára. Szerinte: »a valóság tengerében a tudomány egy olyan sajátos hálóval halászik, amelynek tudományos módszer a neve s amelynek összetétele olyan, hogy abból nagyon sok, e tengerben létező dolog kimenekül. Így pl. a geológus, mint geológus nem törődik a vidék szépségével, bár az a szépség éppen annyira valóság nekünk, mint maga az ásványvilág. A csillagász, mint csillagász, a fizika-kémia útján próbálja ma-

gyarázatát adni annak a gőzös-gázos állapotnak, amelyből a mi naprendszerünk előállott, de nem von további következtetéseket arra nézve, hogy mindebből a mi földünkön valahogy egy bonyolult életrendszer állott elő, amely magát a csillagászt is létrehozta.«¹ A tudomány tehát azt magyarázza, amit a tudományos szem egy bizonyos irányban mintegy elhatárolt ablak nyíláson át lát. Nincs köze a dolgok kezdetét és végét jellemző magyarázatokhoz, nem kutatja a dolgok értelmét, vagy célját. Ha pedig a tudománynak az a kötelessége, hogy természeti tárgyakat és folyamatokat vizsgáljon és magyarázzon, az Isten kérdéséről, a lélekről s általában értékekről csak abban az esetben adhatna némi felvilágosítást, ha azok természeti tárgyak volnának s abban az esetben is csak annyit tudna mondani, hogy eddigi kutatásai rendjén még nem találkozott ilyen tényekkel. A tudomány természetesen nem kifogásolja, ha valaki az általa még fel nem fedezett világ ismeretlenségét Istennek nevezi, legfeljebb reámutat arra, hogy az, ami még ismeretlen nem bizonyos, hogy Isten. Nem tiltja meg senkinek, hogy az általa is megjelölt erőt, energiát, végső okot Istennek képzelve, hozzá imádkozzék; azonban arról az Istenről, akiről általában minden fejlett vallás, minden világ-vallás úgy beszél, mint »szellem«-ről, aki »kézzel csinált templomokban nem lakik«, a tudomány édeskeveset tud mondani.

A természettudományokhoz kell soroznunk a lélektant s a társadalomtudományokat általában, mert ezek magukat tudománynak nevezik. Tudománynak nevezik annak ellenére, hogy még nincs teljesen kialakult formájuk, jól bevált módszerük. Mindazonáltal mind a lélektannak, mind a társadalomtudományok bármelyikének az a célja, ami a többi tudományoké, az ugyanis, hogy leírjon bizonyos történéseket, egymás mellé állítsa az adatok összességét s ezen adatok előállításának fizikai megokolást adjon. Ennek a megállapítása már csak azért is fontos, mert legújabbán éppen az úgynevezett új lélektan az a tudomány, amely a legtöbb nehézséget okozza egyeseknél a vallásos képzetek valóságának elhívésében. Ez az a fiatal tudomány, amely a maga leíró jellegét átlépve, olyan kijelentéseket tesz, hogy a vallásos tapasztalat az emberi elme kivetítésén alapszik csupán s a feltevés, hogy a lélekben lejátszódó élményt bizonyos külső ok, külső létezés, Isten idézi elő, puszta illuzió, képzelet. A lélektan egyes képviselői szerint, az egész lélekben lefolyó vallásos meg-

¹ J. A. Thompson : „Science and Religion“ 25. l.

nyilvánulás a lélektan tudományos vizsgálatai alapján olyannak tűnik fel, ami önmagában megmagyarázható. Ebben a folyamatban Istennek nyomát nem találja, tehát Isten nincs. Azonban azért, mert a lélektan, vagy bármelyik más tudomány ilyen kijelentéseket tesz, mert nem talál Istent a maga mezején, arra kell-e vajjon következtetnünk, hogy a világegyetemben Isten tényleg meg nem található? Igen, abban az esetben, ha a tudomány világa az egyetlen létező világ, amelyet bizonyítani tudunk és ha a tudományos módszerek az egyetlen módok, amelyekkel bizonyítani lehet. A közönséges és általános felfogás az, hogy ez így van, azonban már nincs egyetlen jóhíű tudós sem, aki tudományos módszerekkel megpróbálná azt feltüntetni, hogy amit a tudomány nem tud ma bebizonyítani, az egyúttal nem is létezik. Valóban a tudomány sohasem tanította azt, hogy amit ő mond, az minden. E megállapítások után meg kell jegyeznünk, hogy a tudomány mai vezéregyéniségei kutatásaik végső pontjánál minduntalan vallásos kijelentéseket tesznek. Aki a már többször említettem, írásban megjelent rádióelőadásokat figyelmesen elolvassa, aki a legújabb komoly filozófusokat tanulmányozni tudja, az megállapíthatja, hogy ma a tudomány nemcsak hogy nem ellenséges a vallással szemben, hanem azt mindenben igazolni látszik. »A tudomány legtöbb számottevő embere azt vallja, hogy a vallást mint létező tüneményt, nem lehet kihagyni a világ tényeiből és az kiinduló pontja lehet a valóság elméletének.«¹ Haldane, Whitehead, Eddington, Huxley, McDougall, Lloyd Morgan, Malinowski, Jeans s még nagyon sokan a maguk külön útain s módszereikkel azt látszanak bizonyítani, hogy a valóságot tisztán csak a tudomány módszereivel megközelíteni nem lehet. Hogy amikor ezek a módszerek a végső pontokhoz érnek, szükségképpen utalnak »valamire«, ami nélkül bármit is megérteni nehéz. A régi halott világ helyett az új tudományok új világa egy élő világra utal, amelyben minden eleven, életteli, mozgással teli. — Jeans szerint: »a világegyetemet legjobban úgy értjük meg, ha azt egy gondolat-életéhez hasonlítjuk, amely gondolatot valaki folyamatosan gondol.«² A tudomány már — úgyszólván — feltörte a molekulát, nem egységes és oszthatatlan atom-darabokra, hanem prótonokra és elektrónokra, pozitív és negatív elektromosságra. Az anyag örökké folyó, lényegében változó erő.³

¹ H. W.-Carr: „The March of Science“ 116. lap.

² J. Jeans: „The Mysterious Universe“ (1931) 49. lap.

³ Dampier—Whetmann: „History of Science“ 470. lap.

A XIX. század materializmusa ma már tarthatatlan. Nem lehet a természet törvényei alapján megjövedőlni aprólékos történéseket. A természet törvényei a tudomány új világánál a természetbe beleolvasott szabályoknak tűnnek fel s a világegyetem valóságának csak árnyképeit mutatják; a valóság maga sokkal mélyebben rejlik, mint ahogy azt a XIX. század bármely fizikusa gondolta volna. Dr. Varga Béla a mechanisztikus világmagyarázatról beszélve, kimutatja, hogy az a természettudományok mai állása szerint nem állhat meg. Az »oktörvény egyedüli és kizárólagos uralma megingott. Az okság, a szükségképpeniség a dolgok menetének csak külső oldalát mutatja, ahogyan a dűrva érzékek számára mutatkozik, belsejében a világ egészen más, mint az oktörvény szerint működő gép... tehát a szükségképpeninek is nagy szerep jut benne. Nem mindennek kell úgy lennie, ahogyan a természeti törvények parancsolják, hanem a véletlennek is vannak megszámlálhatatlan esélyei.»¹ A fejlődés tana még Darwin idejében, sőt utána még sokáig a vallást látszott gyökereiben megtámadni, ma azonban abban a formájában, amely általánosabban elfogadott, amelynek megjelenő evolúció (emergent evolutio) a neve, egyik legmeggyőzőbb Isten-bizonyíték. Érdeemes egy keveset időznünk a fejlődés emez új tanánál. Bergson, Sellars, Schiller, Dewey, Carr, Spaulding, Alexander és Lloyd Morgan azok, akik ez evolúció-elméletet a maguk írásaikban kifejtették. A régi mechanisztikus materializmus olyannak képzelte a világ egészét, hogy az soha nem változó atomok kombinációiból áll. Eszerint az elmélet szerint a világban semmi ténylegesen elő nem állott, semmi sem volt új a nap alatt. Minden, ami a fejlődésben újnak tűnt fel, nem volt egyéb, mint a már meglévő atomok más csoportosulása, újabb kombinációja. Minden minőségi különbség így mennyiségi különbségre volt visszavezethető. Hogy még jobban megértsük és szemléletessé váljék mindez, képletesen állítjuk be. A régi elmélet szerint pl. tíz kockából áll az egész létezés, mely kockák, vagy golyók mindenike egy egyszerű, élettelen, öntudatlan atom, amely fel van ruházva a newtoni törvények szerint való mozgáshoz szükséges erővel. Miután e golyók e törvények szerint már több millió évig mozogtak, közülök három valami különös elhelyezkedést ért el s ez új helyzetben élni kezdtek s úgy viselkedni, mint egy élő szervezet, táplálékot kerestek a másik hét golyóban. Ezután há-

¹ Istenről való tudásunk gyarapodása... (Unit Szószék 1935.) 117. lap

rom közül egy, egészen váratlanul, egy szokatlan, nagyon bonyolult mozgást vett fel, aminek következtében tudatos érzelmei, gondolatai, eszményei lettek. Nyilvánvaló tehát, hogy ezek után a materialista az öntudatot és az életet olyannak tekintette, mint ami öntudatlan és szervetlen atomoknak különös elhelyezkedése csupán. A legújabb magyarázat azonban nem ilyen mesterséges, elvont atomelméleten alapszik. Eszerint az a tény, hogy a fejlődés rendjén új dolgok, új létezés-típusok jelennek meg, nem magyarázható az azt időben megelőző dolgok pusztá átváltozásával, átrendezkedésével. Az említett tudósok meg vannak győződve arról, hogy az élet, mint szerves valóság, olyan tulajdonságokkal van felruházva, amelyeket szervetlen adottságok pusztá keveredésével megmagyarázni nem lehet. Még ha a biochemia feltalálna is egy olyan módszert, amely által élettelen anyagok egymáshozadásával életet tudna előállítani; még akkor is szükség volna egy magyarázatra, amellyel az előállított életben jelentkező, de az előállítási anyagban nem szereplő tulajdonságokat meg lehetne magyarázni. Szükség volna reámutatni valami olyan erőre, amely több, nagyobb az élettelen anyagnál. Darwin maga is megvallja korszakalkotó munkájában, hogy »sem az élet, sem az öntudat eredetét nem tudom megmagyarázni«.¹ Az élet és az öntudat új megjelenések a fejlődésben, olyanok, amiket valamilyen módon meg kell magyaráznunk, mert önmagukat megmagyarázni képtelenek. Vagy azt mondjuk, hogy ezeknek eredetét érthetetlen homály fedi s úgy szólunk, mint Darwin; vagy pedig megnyugszunk abban, hogy egy teremteni soha meg nem szűnő Isten a maga világában váratlanul és időnként egészen friss, új dolgokat bocsájt. A tudósok ez utóbbi mellett állanak.

Ha tehát igaz az, hogy a vallásban, az emberi társadalomban atheisztikus hajlandóságok mutatkoznak, más felől igaz az is, hogy a tudomány mindinkább Isten felé közeledik.

¹ „The origin of species“ 242. lap.